

LOSONCZI ÁGNES: ZENE—IFJÚSÁG—MOZGALOM

(Zeneműkiadó Budapest, 1974.)

Keveset mondok azzal, ha azt állítom, hiányosságot pótol, egy úrt tölt ki ez a könyv. Évek, sőt évtizedek múltak el anélkül, hogy valaki lehajolt volna ezért a témáért. De végre megtörtént és remekmű született. Korokon, mozgalmakon és történéseken keresztül kép tárul elénk arról, ami Magyarországon a felszabadulást követő napoktól a hetvenes évek kezdetéig történik a fiatalokkal, és nemcsak a fiatalokkal, hanem egy nemzet kulturális felemelkedésével, beérésével. Losonczi Ágnes halhatlan körültekintéssel, nagyszerű érzékkel nyúl a témához, és legalább ilyen nagyszerűen, sziporkázó ötletességgel oldja meg az előtte álló problémákat. Számítalan „illusztráció” segíti az olvasót a könyebb tájékozódás végett. Nem megemlékezés, hanem tudományos elemzése ez egy kornak. Olvasmányos, mindenki számára érthető stílusú mű előtt áll az érdeklődő. És kit ne érdekelné? Az ifjúságot? Hiszen róla íródott. A felnőtteket, a „gyanakvó” szülőket? Őket még jobban, mert választ kapnak, hogy miért ilyenek a mai fiatalok, gyermekeik, amilyenek.

A könyv tartalmilag ténylegesen északi szomszédainkról szól, de mégis nemzetközi elveket feszeget, habár specifikus talajon. A figyelmes olvasó egyaránt kéri belőle azt is, ami „ránk” vonatkozik. Aki viszont más nemzet, ebben az esetben a magyar fiataljait szeretné jobban megismerni, itt az alkalom.

A szerző négy nagyobb egységre bontja a kultúra fejlődését. Az első rész a háború előtti és alatti időket elemzi, a második a felszabadulástól az 1948-ig, a harmadik az 1952-ig, a negyedik pedig az 1970-ig terjedő periódust öleli fel. Még frissiben felhívom rá a figyelmet, hogy elengedhetetlenül szükséges ez a sorrend és visszapillantás a múltba, mert ennek hiányában aligha tudnánk követni a későbbi fejleményeket.

Üttesten menetelő fiatalok, szorosan egymás mellett, együtt énekelve; de a járdaszélen is ott állnak a kortársak — legfeljebb más dalt fütyörésznek. Akad aki kocsmasztalra borulva, cigány mellett siratja boldogtalanságát. Alig másfél évtized múltán elektromos gitárok adják az eksz-

tázist a tizenévesek több ezres tömegeinek, és nem messze tőlük Mozart egyik fuvolaszólámát gyakorolja egy iskolatársuk. A nemzedékeket minden korban megkülönböztethetjük zenéjük alapján is. A zene mindig több következtetésre ad módot, mint amit a szavak felfednek vagy, lepleznek. A zenei érdeklődésben, a zenei szükségletben kirajzolódik a társadalmi változás.

Létezik-e olyan fogalom, hogy az ifjúság zenéje? Van-e specifikus ifjúsági zenei szükséglet és így tovább. Bármi, tehát a zene is csak akkor jelentkezik specifikusan ifjúsági szükséglet formájában, ha a fiatalok igényei és szükségletei más lényeges kérdésekben is jellegzetesen eltérnek az egész társadalom igényeitől és szükségleteitől.

A közvetlen baráti közösségek, az együttlét előbb-utóbb zenét igényelnek és zenét termelnek. Megfordítva pedig, a zene alapvető funkciója, hogy embereket vonzzon, közösséget teremtsen, alkalmat az együttlétre. E könyv témája éppen ezért a tömeges zene, a mindenki számára aktívan gyakorolható zenei áramlatok, zenei mozgalmak megismerése és elemzése.

Magyar nóta, rothadástól búzló polgári táncdalok, lokálszagú sanzonok, aztán harci dalok, az itthon maradt kedvesek siránkozása a katonaszeretőjük vagy férjük után, náci kultúrposvány, fasizmus, ismeretlen külvilág — ezt örökölték a magyarok a háború előtti és alatti évektől. Ez volt a fényes nagyvárosi kultúra, a faluról nem is beszélve. Az ellenállás túl gyenge volt, mégsem tagadható le létezése. Illegális munkásszervezetek, parasztösszejövetel tagjai szívvel-lélekkel énekelték a tiltott dalokat; csakhogy ez inkább a politikai elnyomás ellen irányult, mintsem a felvilágosult kultúrát igénylő emberek ellenszegülése, tüntetése. Az ifjúságnak ekkor még nem volt, és nem is lehetett saját művelődési célja, hisz senkinek sem volt. De ők is ott voltak, ahol a felnőttek. Munkáskórusokban, dalárdákban, politikai pártokban, szervezetekben. És tanultak, ragadt rájuk is a „tiltott programból”. Mikor pedig befejeződött a háború, végre napfényt láthattak az illegális szervezetek ezrei és az emberek dalaikkal az utcákra özönlöttek, és elkezdődött a kultúrforradalom. Sok „áldozatot” követelt, annyit, hogy az ember józan észszel fel sem tudja fogni mindazt, ami két évtized alatt lefolyt, végbe ment, eldobatott, meghurcoltatott, majd felemeltetett.

Ebben az időben világszerte nagy és egyedi változások mennek végbe minden téren, így a zenében is. Mi itt az egyedi? Mindenekelőtt az, hogy a zenének nyílt és sokféle hangja van; hogy a zene a megújuló, a háborútól megszabaduló demokrácia felé tartó társadalmi demonstráció kifejezése; hogy tömeges, nyílt tere pedig az utca; hogy a dal eszköz, szimbólum, politikai hovatarozás kifejezője; hogy nemcsak egy hangzás, egy irányzat léteért van, hanem különböző irányú és célú politikai állásfoglalások kifejezésére szolgál meg és érzelmi egységbe fogja össze az egységet vállalni akarókat. Az első zenei megnyilvánulási forma, amely képes mindeerre, a már régen ismert népdal, ellentétben a magyar nótával. A fejlődés tendenciáiból a népi (paraszti) alapon felépülő új kultúra kör-

vonalai bontakoznak ki. A XX. század népfelismerésében, a társadalom érzelmi kifejezésében a népdal ténylegesen népi, mélyen kollektív zenei kifejeződést jelent. Nem csoda tehát, ha az éneklést tartják a tömegek legfontosabb zenei kifejezési módszerének, lehetőségének; a kóruséneklést a tömegek legmegfelelőbb zenei mozgalmának, és keresik a tökéletes kis formákat a még tömegesen élő dalokban, a műzenében pedig Bartók és Kodály alkotói módszerét, a népdal ihletése alapján megformált nagy alkotások megismertetését hirdetik. Általában véve a zenekultúra folytonossága attól függ, hogy sikerül-e egységes irányba nevelőhatást gyakorolni a jövő társadalmának vezető osztályára. Ebben a nagy „rendben” aztán csak helyenként hallatszik egy-egy meglepődött hang, azoktól, akik saját hangjuk mellett a tényleges igényre és valóságra is felfigyeltek. Ebben a korban még az a feltételezés él, hogy a nép boldogulási törekvése és a népboldogítás azonos vágányon halad, a tömegek akarata még azonosított a népet képviselő értelmiség akaratával. Így még alig van különbség a megfogalmazásban. Jóllehet a közös akarat kifejezésének sok minden áll az útjában, többek között a giccs is. Duhajkodó álmagyar úri nóták, operettrészletek, német militarista szellemet árasztó indulók szerepeltek a munkáskórusok műsorán. A demokráciáért küzdő dolgozók lelkivilágát nem fejezhetik ki a mulatozó úri osztály magyarokdó cigánynótája, sem az operettek érzelgős dalai vagy fülledt tánczenéje.

Az ifjúság a programok és utak kínálatának sokszínűségében élt akkor is, ha csak egy színt látott és követett. Választhatott a társadalmi irányzatok kínálatából, ha választását egyértelműen behatárolta is társadalmi indíttatása, hovatartozása és ezen túl az a látóhatár, amelyet ez a társadalmi lét menthetetlenül végessé tett. Cselekvései, céljai és szolidaritási igényei is ezek szerint alakultak. Ha a társadalmi mozgásteret, mint akusztikus lehetőséget nézzük és a zenei funkciót egybevetjük ezzel, akkor láthatjuk, hogy milyen zenére volt szükség, és milyen szerepet kellett a zenének, mint a szerves társadalmi mozgás kísérőjének ebben a korszakban ellátnia. Világos, hogy kettős funkcióval kerül előtérbe az ifjúságnál: a közösség eszme- és dal-egyesítő funkciója, amelyben a szándékokat éppen a kollektíva legfontosabb és erre érett dalaival kellett kifejeznie. A népi gyakorlatban és a dalrepertoárokból egyaránt szerepelnek a legszebb, pontosabban az éneklésre legalkalmasabb népdalok, mégpedig a szelektálásnál lehetőség szerint hangsúlyozva az osztályharcos tartalmat, ugyanakkor átveszik a munkásmozgalom dalait, lehetőleg minőségi változással: nem az osztrák hatáson alapuló németes indulótípusokat, hanem inkább a népi karakterű partizándalokat.

Ha az ifjúság magatartását és zenéjét meg akarjuk ismerni és érteni minden időben, nagyon fontos megismerni azt a viszonyt, amely az ifjúság hangadóit és az uralkodó álláspont között alakultak ki. Ez tudja csak megmagyarázni a felszínre került és felszín alatt bujkáló mozgások ezreit. Az ifjúság vitte magával ifjú kezdebbességét, szándékait, olyan

módon, ahogyan különböző mestereitől, ideáljaitól, ideológusaitól hal-
lotta. Oly módon, ahogyan azt ebben a legfogékonyabb és legtöbb ígér-
tel teli korszakban maga is üdvözítő útnak és kifejezési formának ítélte
és gondolta. Valójában az átalakulást követő időben, amikor a rend sta-
bilizálódott és az intézményesülés folyamata elindult, azok az elvek
rögződtek, amelyeket ez az ifjúság tanítómestereitől magába szívott és
megtanult. Az elvileg lehetséges esélynek és az új kultúra kialakításának
gyakorlati lehetőségeit, azaz korlátait az ország társadalmi szerkezeté-
ben, műveltségi adottságaiban, tudatvilágában, a kifejezési szükségletek-
ben találhatjuk meg. Aki a tömegekre akarta építeni politikáját, annak
eleve számolnia kellett a földművesekkel.

A népművészet, a népdal és az ezen épülő kórusművek talaját és
fennmaradását Bartók és Kodály eszméi, nevelési gyakorlata, alkotó-
művészi példája és demokratikus elkötelezettsége biztosították és tették
az egész zenei korszak programjának alapjává és kiindulópontjává. Ez
volt az egyik irányága, fejlődési vonala a városi proletárkultúrának. A
másik egy új mozgalom: a tömegek számára egy korszerű, új irányzat,
a tömegdalok íratása és terjesztése. A kulturális program a teljes társa-
dalmi átalakulás akciójába épült, és bár attól kifejezési természete szerint
eltér, eredményessége mégis szorosan összefüggött az egész társadalmi
fejlődés útjával, módjával. A kulturális tömegmozgalom elindulása, ki-
bontakozása, kifutása osztozik a korszak eredményeiben és sajátos fény-
töréssel tükrözi torzulásait.

Mindennapi, lassú téglarakosgatás és nagy áttörési kísérletek, lépésről-
lépésre haladó, hatást alig mutató pedagógiai munkák, magukkal ragadó
nagy sikerek változékony hullámai segítik hanghoz, emberekhez, bővülő
új tömegekhez, más minőséget jelentő új emberek mennyiségéhez a kórus
gondolatának valóra váltását. Ez volt a korszak adekvát műfaja; intéz-
ményesedett, fegyelmezett. A közös gondolatok közös megszólalásának,
az egyén közösségi jelentkezésének demonstrálása. Ez lett a legfőbb ér-
ték, a társadalmi és egyéni viselkedés normája. A tudatos forradalmárok
Bartókban keresik a támaszt, miközben pontosan látják: minden oldalon,
jobbról is, balról is csak falat találnak. Jobbról tudatosan mondtak le
Bartókról, balról pedig tudatlanságból — egyre megy!

Lassan érik a vetés, de érik. A közízléssel, a megszokással folytatott
harc, a minden oldalon ellenállásba ütköző áttörési kísérletek, amelyek
új zenei kollektívákat akarnak teremteni, új emberi közösséget új kife-
jezéssel, évtizedes munkát adnak a híveknek. Számtalan gáncs éri a
munkát. Hol személyi kultuszként jelentkeznek az elvi különbségek, hol
elvi különbségbe ütköznek a személyes, szubjektív ellentétek. Politikai
köntöst öltenek a konzervatív vádlók, és a megszokás konzervativizmu-
sába kapaszkodnak a haladás ellenzői. A folyamat mégis feltartóztatha-
tatlan. Az ötvenes évek központi gondolata találkozott az emberekben
valóban meglévő alkotási kedvvel, zenei igénnyel, kollektív kifejezési

szükséglettel. Hagyományos gyakorlatra épült: a munkásmozgalom és az Éneklő Ifjúság, a Magyar Kórus kereteiben kialakult és megszokottá vált zenei gyakorlat számos vonatkozásban egybeesett a hivatalos társadalmi rend kívánalmaival és elképzeléseivel. Ez a társadalmi-művészeti jelenség azért teljesebbé vált ilyen szinten és ilyen erővel, mert egyszerre épült belső társadalmi igényre, szervesen folytatható hagyományra és a társadalmi rend adott periódusának támogató ösztönzésére.

Mi van a slágerrel? Ezekben az években egyáltalán nem volt kevesebb belőlük, mint máskor, sőt a slágerszerzők sem kaptak kevesebb honoráriumot, ami azt mutatta, hogy az emberek éltek a tánczenével, szerették a slágereket. Minden év meghozta a maga slágereit. Ennek a korszaknak a horizontjában a slágerek és a táncdalok még, mint törődésre méltóak, nem kerültek terítékre. Legfeljebb mellékmondatokban említik meg, és akkor is, mint az ifjúság nyavalyáját és nyavalygását. A ténylegesen élő zenei igénnyel szemben itt is az elképzelt és elvárt kép realitása, valósággá szuggerralása volt fontosabb, mint a tényleges valóság.

Az évek pedig változatlan tempóval múltak, és az ifjúság is nagyjából csak azt csinálhatta, amit a többi. A nyugat ismeretlen volt számára, valahogy úgy volt vele, mint a háborús időkben a munkásmozgalom: illegálisban mégiscsak foglalkozott vele. Közeledett azonban a hatvanas év, és a nagy nyugati kultúrhullám már kopogtatott...

Az ötvenes évek derekán indult meg egy nagy vita a fiatalokkal és viselkedésükkel kapcsolatban. Ekkor még nagy hatása volt a népdaloknak, munkáskórusoknak és az időközben beáramló szovjet kultúrának. Aki nem követte ezeket az irányzatokat, az egyenesen az ellenség táborába tartozott. Kézzelfogható volt tehát, hogy nyugati kultúrműsorok egyáltalán nem, vagy csak elvétve kerültek porondra. Akkoriban a jazz is a kapitalizmus egyik termékeként volt nyilván tartva, ezért az sem hódíthatott. De általában véve minden, ami nem magyaros, az kapitalista. Így még a tánczene is ebbe a kategóriába esett, annak ellenére, hogy a népszerűségi listán vezető helyet foglalt el. Nem beszélve persze a hosszú hajról, a csónadrágról, a kötetlen viselkedés bármely formájáról. Csakhogy a fiataloknak van egy tulajdonsága: előszeretettel csinálják mindazt, amit nem szabad. És ebből születnek az ellentmondások. Ez vezet minden idők egyik legnagyobb kultúr-politikai vitájához, amely három alapvető állásponttal képviselteti magát.

Az egyik tudomásul veszi, hogy van erkölcsi veszély, de fontosnak tartja a szórakozást és a táncot. Jól szervezett tanfolyamokkal mégis az ifjúságba nevelné a helyes erkölcsöt és az illemtant. A másik álláspont: kultúrával, műveltséggel akarja felruházni a fiatalokat és ezzel gyakorlatilag meg is szüntethető a probléma. Az erkölcsöt kultúrával kell és lehet megváltani. Meg kell adni azonban a szórakozás jogát is. A korábbi korszak mentalitásának jegyében hangot kap az a nézet, amely sem a meggyőződésben, sem a zenei anyagban, sem a társadalomban, sem a

családi környezetben nem látja sem az indokot, sem a megszüntetés módját. Illusztrációképpen idézek egy részletet a korabeli sajtó magyarázatából, amelyből kitűnik, hogy végtelenül konzervatív és a lényegét egyáltalán nem látó vagy szándékosan elpalástoló réteg állásfoglalásáról van szó: „A fiatalok erkölcstelenségének alapvető okozója, hogy a különböző munkahelyeken lebukott tanácsosok, csendőrök dolgoznak, akik a rendszer elleni harcukat az ifjúság bomlasztásával akarják fokozni.” Ilyesmi valóban létezett, csakhogy a probléma nem ebből adódott. A változások még véletlenül sem ezekből erednek. Egész másutt kell kapirgálni. A vita több hónapon keresztül folyt. Belőle az is látszik, hogy a korábban egységesen elítélő álláspont, sok szempontból és sok területen, számos hangadó körben megtört. A változást ekkor már nem tudták megállítani, így lassan, de erősödött az ifjúság mozgalma. A személyi kultusz korszakának kritikája, amely a mindennapi cselekvés és ítélet során érvényesült, a korábbi védett, propagált elveknek még az említésétől is tartózkodott. Éppen ezért, lassan előtérbe kerül e „privát szféra”. Eddig még elgondolni is vétek volt, hogy „valaki a zenét a saját hasznára fordítsa, és azt ne a közösség produkálja”. Zenei vonatkozásban lassan megszűnik a kényszer, sorra döntik a tilalomfákat, amelyeket korábban a tömegzene privát és modern formái elé állítottak.

„Hagyjuk élvezni azt, amit élvezni tudnak, hátha az kell nekik, amit akarnak.” — ezzel jellemezhetjük talán a hatvanas években a táncdal érdekében elinduló meggyőzés és elfogadtatás törekvéseit. A figyelem arra irányul, hogy a tömegek szeretnek valamit, valami népszerűt, és ezzel kapcsolatban indokolatlan lenézés és elítélés uralkodik. Ez a magatartásfordulat pedig kultúrpolitikai fordulat is. Ankéntok sora jellemzi a közgondoskodást a könnyűzenéről, teljes állami és intézményi segédlettel. Egyszerre a középpontba kerül. A legkisebb kritikával is igyekeznek a táncdal pozitív szerepét kiemelni. Micsoda fonákság! Még nemrég a keresztjét vette fel az, aki komolyan a zenéhez nyúlt. Miközben a táncdal végleg letisztázza a kérdéseket, a másik oldalon határozott küzdelem indul a jazz érdekében. Tisztázódik eredete és jellege, rájönnek, hogy nem romlott kapitalista foszlány az, hanem a kapitalisták által sanyargatott néger népek életgyászoló, de forradalmi megnyilvánulása. Így a jazz származási menlevelet kapott, hogy elfogadható egy szocialista államban is. Ezek a magyarázatok tették lehetővé, hogy az új kulturális irányzatok legálissá váljanak.

Jó néhány év kell ahhoz, hogy egyrészt valóban dobogóhoz jussanak a fiatalok, másrészt az értelmiség aktív szószólói felfedezzenek ebben olyat, amiért érdemes kiállni. Újabb problémák vetődnek fel. Kis látszámú az amatőr előadó, s így a minőség is kifogásolható. Ugyanakkor megjelennek olyan csoportok is, amelyek más részben hivatásként úzik mesterségüket, s ez ismét ellenkezést vált ki. Ennek a zenének azonban már jóval magasabb a művészi értéke. A tartalom tartalmának felismerése

nyitja meg tehát az utat a profizmusnak. Rájönnek, hogy enélkül nem is lehetne jobbat várni és kívánni.

Ez lényegében megteremti a beat alapjait, és ahogy az megjelenik, a közönség azonnal két táborra oszlik. Egyik marad a tánczene mellett, a másik pedig átpártol a beathoz. Valójában már nemcsak a közönség oszlik meg, de a művészek között is megjelenik a presztízsharc.

Ezt a harcot véglegesen a tv és a rádió oldja meg azzal, hogy táncdalfesztiválokat rendez, s így országszerte látható, hogy mi történik. Ezek az intézmények viszik végső győzelemre és békítik ki a tánczenével a beatet. Ezek a táncdalfesztiválok voltak valójában a két zenei irányzat mohácsai. Közönségért, helyért, elismerésért folyt a küzdelem. És amikor neves zeneszerzők és zenetörténészek egy estére elhagyták komoly zenével kitöltött munkahelyüket, hogy a táncdalfesztivál szüritagjai legyenek, akkor, abban a pillanatban mindenki megértette a nagy változást. Ez már nem egyszerű elismerése volt az irányzatnak, hanem félig-meddig művészi megbecsülése is. Győzött a tánczene, győzött a jazz — olyannyira, hogy a Zeneművészeti Főiskolán külön tanszéket kapott —, és győzött a beat. S ennek a politikai haszna legalább annyi volt, mint a művelődési.

A beat minden eddigőtől lényegesen különbözött. Világos demonstrálása volt a hovatarozásnak, különösen pedig a hova nem tartozásnak. Korábban a felnőttek saját problémáikkal elzárkóztak a fiatalok elől, most megkapták ugyanezt. A kórus- és népdalmozgalmat is kezdetől fogva a fiatalok szervezték, de velük voltak az idősebbek is. A beatet nem az idősebbek számára készítették, maguknak, sőt eleve úgy csinálták, hogy rájtuk kívül senki meg se értse. A mozgalom és vele együtt a zene is kikerült a koncerttermekből, zárt klubok szűk levegőjéből, a szektákból. Kitágult a közösséggel együtt. Hogy miért éppen a zene lett a mozgalom megnyilvánulási formája? Csak azért, mert azzal ki lehet fejezni mindent, amit szóban, sőt azt is, amit sem szóban, sem másként nem lehet kimutatni. Az életben olyan érzelmek támadtak, amelyeket szóban nem lehetett kifejezni, ezért jöhetett létre a beat.

A beat — a sok vita ellenére is megmaradt az ifjúság zenéjének. A tizenéveseknek csinálják elsősorban, az idősebbek meg csak követhetik vagy visszavonulhatnak még akkor is, ha néhány évvel ezelőtt ők is fiatalok voltak és a „forradalom” kellős közepén álltak. Visszavonulnak, mert nem tudják követni. Azok élvezik és szeretik, akiket még nem kötnek le a társadalmi problémák, és akik külön kis világban élnek, egyelőre megszabadulva minden antihumánus eszmétől és gondolatától. Losonczy Ágnes nagyszerűen nyúlt a témához és nagyszerűen oldotta meg nehéz feladatát. Korok és emberek vonulnak végig a könyvben, és szinte együtt küzd az olvasó is a fiatalokkal az érvényesülés és elismerés babérjaiért. Habár ténylegesen magyarországi vonatkozású mozgalommal állunk szemben, mégis sok vonatkozásban általános érvényű a könyv. Mindezt csak az éles szemű, bírálóan viszonyuló íróknak köszönhetjük, mert bő-

séges magyarázattal világít rá a társadalmi háttérre, a probléma jelentkezésének okára. Rendkívül tanulságos könyv. Melegen ajánlom mindazoknak, akik még nem ismerik és nem értik meg a fiatalokat, de azoknak is, akik megértik őket — éppen azért.